

VÁLKA

Michail Zygar

A TREST

Putin, Zelenskyj
a cesta k ruské invazi
na Ukrajinu

Pistorius & Olšanská

Válka a trest vyšla anglicky v roce 2023 a dočkala se skvělého přijetí ze strany čtenářů i kritiky. Čte se lehce a rychle, a přitom obsahuje bezpočet informací, svědectví z první ruky, postřehů a úvah, které může zprostředkovat jen přímý účastník probíhajících procesů. Kniha, jež se věnuje historii ukrajinsko-ruských vztahů, odhaluje dějiny politického, hospodářského i kulturního útlaku Ukrajiny ruskou říší, boří řadu mýtů, obviňuje ruský nacionalismus z války a rozbíjí Putinův imperiální narativ, jímž ospravedlnil svůj brutální útok na Ukrajinu.

Michail Zygar popisuje na základě studia literatury, dostupných pramenů a vlastních reportáží dlouhý vývoj Ukrajiny jako kulturně a politicky svébytného regionu, často v přímém konfliktu s Ruskem, až po Sovětským svazem kontrolovaný stát, který ve 30. letech 20. století strašlivě trpěl Stalinovou politikou nuceného hladomoru a poté nacistickou okupací. Popisuje rovněž vývoj Ukrajiny po pádu SSSR, kdy se stala nejprve postsovětským oligarchickým státem a následně státem s rostoucími ekonomickými, kulturními a politickými vazbami na Evropu a USA, a reakci, již tento vývoj vyvolal v Rusku.

Mimořádně zajímavou a důležitou částí knihy je Zygarův detailní popis vývoje Volodymyra Zelenského od populárního komika a televizní osobnosti k rozhodnému symbolu ukrajinského odporu proti ruské invazi. Zelenského vzestup nastal v době příchodu nové generace Ukrajinců, kteří vyrostli v nezávislé zemi a nepovažovali se již za součást Ruska. Právě tato nová generace se zdá být zlomovým bodem vedoucím k válce, alespoň v očích Putina, odmítajícího přijmout, že by Rusko Ukrajinu navždy ztratilo.

Na přebalu je fotografie slavného kostela Matky Boží Potěchy všech zarmoucených v obci Bohorodičné v Doněcké oblasti, zničeného ruskými silami. Ruská armáda zaútočila na vesnici v květnu 2022 a v srpnu ji na dva měsíce obsadila. Osvobozena byla v září 2022.

© Lev Radin/Pacific Press

Dne 11. září 2022 zveřejnil Volodymyr Zelenskyj na síti Telegram výzvu, která nebyla určena Ukrajincům, ale Rusům:

„Stále se domníváte, že jsme jeden národ? Stále si myslíte, že nás můžete vyděsit, zlomit, donutit nás k ústupkům? Opravdu jste vůbec nic nepochopili? Copak jste nepochopili, kdo jsme? Za co bojujeme? O co nám jde? Dobře mě poslouchejte: Bez plynu, nebo bez vás? Bez vás. Bez světla, nebo bez vás? Bez vás. Bez vody, nebo bez vás? Bez vás. Bez jídla, nebo bez vás? Bez vás. Zima, hlad, tma a žízeň pro nás nejsou tak děsivé a smrtící jako vaše přátelství a bratrství. Ale dějiny vše vyřeší. A my budeme mít plyn, světlo, vodu a jídlo... BEZ vás!“

Mýtus velikosti nám cpali do hrdel, stříkali do žil a my jsme z toho byli v rauši. Utíkali jsme před realitou, neviděli, co se děje kolem nás, ztratili jsme soucit a lidskost. Je čas na odvykací kúru. Protože jsme nebezpeční ostatním i sami sobě. Naší nemocí jsou imperiální dějiny, které jsou vysoce návykové. A abstinenční příznaky budou bolet. Je to však nevyhnutelné. Musíme se vrátit do reality a uvědomit si, co jsme provedli.

Michail Zygar

Jeden z těch důležitých myslitelů, kteří nám pomáhají neztratit paměť.
Nada Tolokonnikovová, Pussy Riot

Vášnivý a vnímavý, jeden z nejlepších ruských novinářů boří mýty, na nichž stojí obrat země k ultranacionalismu. Přečtěte si ji – a doufejte, že si ji přečtou i Rusové.

Anna Reidová, autorka knihy Šamanův plášť

Michail Zygar (1981) je ruský spisovatel, režisér, novinář a publicista. Vystudoval moskevskou diplomatickou akademii MGIMO. V letech 2000–2009 působil v listu *Kommersant* a jako válečný zpravodaj referoval o válkách v Iráku, Libanonu a Palestině a o revolucích na Ukrajině a v Kyrgyzstánu. V letech 2010–2015 působil jako šéfredaktor nezávislé internetové televize *Dožd*, kde mimo jiné řídil přenosy z protiputinských demonstrací v Moskvě v zimě roku 2011–2012. Po odchodu z této televize se věnuje psaní knih a dalším vlastním projektům. V roce 2021, bezprostředně po napadení Ukrajiny Ruskem, emigroval. Je laureátem několika novinářských cen za prosazování svobody slova v Rusku (ZEIT-Stiftung Ebelin, americká cena International Press Freedom Award). Michail Zygar je autorem knih *Válka a mýtus* (Война и миф, 2007), *Gazprom: Nová ruská zbraň* (Газпром: Новое русское оружие, 2008, společně s V. Paňuškinem), bestselleru popisujícího první dvě desetiletí existence moderního ruského státu a přeloženého do více než dvaceti jazyků *Všichni muži Kremlu: Stručná historie současného Ruska* (Вся кремлёвская рать: Краткая история современной России, 2015, česky 2016), jehož se prodalo přes 100 000 výtisků, knihy *Říše musí zemřít: Zhroucení Ruska 1900–1917* (Империя должна умереть: История русских революций в лицах. 1900–1917, 2017) a historie ukrajinsko-ruských vztahů *Válka a trest* (War and Punishment, 2023).

Michail Zygar

VÁLKA A TREST

**Putin, Zelenskyj
a cesta k ruské invazi
na Ukrajinu**

Z angličtiny přeložila Kristýna Janská

Pistorius & Olšanská
Příbram 2024

© by Mikhail Zygar, 2023
Translation © Kristýna Janská, 2024
Photo © Lev Radin/Pacific Press, 2023

ISBN 978-80-7579-185-6 (PDF)
ISBN 978-80-7579-177-1 (tištěná kniha)

Úvod

Tato kniha je zpovědí. Provinil jsem se tím, že jsem si náznaků nevšiml mnohem dřív. I já jsem odpovědný za ruskou válku proti Ukrajině. Stejně jako mí současníci a naši předkové. A vinu nese bohužel i ruská kultura, jež všechny tyto hrůzy umožnila.

Také mnoho ruských spisovatelů a historiků této válce připravilo cestu. Jsou to právě jejich slova a myšlenky, jež po 350 let zasévaly semena ruského fašismu a umožnily mu rozkvést, ačkoliv mnozí by se zhrozili, kdyby dnes spatřili plody své práce. Nepochopili jsme včas, jak vražedná je samotná idea Ruska jako „velké říše“. (Každá myšlenka „říše“ je špatná, ale ty ostatní ať soudí jiní historikové.) Přehlédli jsme fakt, že „velká ruská kultura“ po mnoho století potlačovala jiné země a národy, utiskovala je a ničila.

Aby ruská kultura mohla žít dál, musíme jednat. A začít musíme tím, že pohlédneme do sebe sama a řekneme pravdu o své minulosti i o své současnosti.

Ruská, ukrajinská, vlastně jakákoli kultura je tvořena z mýtů. Naše mýty nás bohužel dovedly až k fašismu roku 2022. Je na čase je odkryt.

Tato kniha je o mýtech a o lidech. Lidech, kteří žili před stoletím, dvěma či třemi a pak se z nich staly mytologické postavy. Fyzicky zemřeli a historikové je poté zbavili všech lidských vlastností: jejich slabostí, jejich vášní, jejich pochyb, jejich skutečných motivací. Byli vystaveni neúprosné „logice dějin“, jež slouží těm, kdo jsou u moci.

Tato kniha vypráví také o našich současnicích, jako je Volodymyr Zelenskyj. On a mnozí další se nám teď mohou zdát skuteční a známí, ale brzy se i z nich stanou nesmrtelní hrdinové a pro další generaci již půjde o postavy z legend. Jeden z protagonistů této knihy, Putin, se dokonce již nyní, za svého života, proměnil ve ztělesnění univerzálního zla – a já se snažím vystopovat, jak k tomu došlo.

Záměrně jsem knihu napsal moderním jazykem a v přítomném čase, snažil jsem se sdělit a objasnit historické termíny, hledal paralely se současností, aby i dnešní čtenář mohl pochopit ducha a myšlenky, nejen slova.

Těšilo by mě, kdyby byla tato kniha srozumitelná i pro čtenáře za sto let, aby mohli nahlédnout do našich myšlenek. Snažil jsem se proto zobrazit všechny postavy jako živé lidi, ne pomníky dějin, a vyvrátit staré mýty bez ohledu na historiky, bez soucitu s modlami včerejška, beze strachu, že zraním city ostatních Rusů.

Tato kniha nezmění ani minulost, ani současnost, ale může změnit budoucnost. Nacionalistické dějiny jsou chorobou, jež postihuje mnoho národů. Rusové se mohou zbavit mýtů, jimiž se nakazili. Ukrajinci si se svými poradí sami.

Jako novinář jsem na Ukrajinu jezdil dlouho, od roku 2004. Za tu dobu jsem dělal rozhovory se všemi ukrajinskými prezidenty a seznámil se s většinou politiků, významných byznysmenů, známých reportérů i duchovních. Byl jsem svědkem mnoha událostí: od jednání Leonida Kučmy s Vladimírem Putinem v roce 2003 až po otevření památníku v Babím Jaru Volodymyrem Zelenským v roce 2021, na místě, kde nacisté zavraždili tisíce Židů.

Několikrát jsem strávil delší období v Kyjevě a okolí. Například v Buče jsem v domě mé kamarádky Nadi sepsal velkou část své knihy *Všichni muži Kremli*. Mimochodem Naďa už se mnou nemluví – protože jsem Rus, považuje mě za „imperialistu“.

V posledních desetiletích jsem pracoval jako politický novinář v Rusku, snažil jsem se odhalit motivace a zájmy skryté za událostmi. Sledoval jsem neustále se měnící ruskou politiku vůči Ukrajině. Často jsem se zhrzil nad tím, co jsem slyšel, a nikdy jsem neskrýval své myšlenky jako opoziční novinář a spisovatel.

V roce 2010 jsem se stal jedním ze zakladatelů televizní stanice Dožd' (Déšť), jediné nezávislé televize v Rusku. V roce 2014 byla její činnost v podstatě zastavena kvůli pravdivému a detailnímu zpravodajství o revoluci důstojnosti, ve které ukrajinskou vládu svrhli lidé, kteří měli dost korupce a zneužívání moci. Měsíc před okupací Krymu nařídil Kreml všem ruským kabelovým a satelitním sítím televizní stanici Dožd' odpojit.

Dobře si pamatuji, jak 1. března 2014 ruští senátoři schválili prezidentovi „použití ruských ozbrojených sil mimo území státu“ – to znamená, že dali zelenou válce proti Ukrajině. Toho dne jsem jako šéfredaktor stanice napsal svým kolegům dopis, v němž jsem zdůraznil, že odteď musíme vždy psát „v Ukrajině“ – i když to ruským jazykovědcům trhá uši – jako výraz úcty a podpory nezávislé Ukrajiny. Do té doby používali Rusové tradičně výraz „na Ukrajině“ místo „v Ukrajině“. Ukrajinci to obvykle považují za urážlivé,

jelikož předložka „na“ v ruštině zní, jako by Ukrajina byla jen region, ne samostatný stát.¹ V angličtině se podobný význam naznačuje odstraněním určitého členu („Ukraine“ místo „the Ukraine“). A v roce 2014 mi přišlo zcela očividné, že pokud na tom Ukrajincům záleží, musíme na to brát ohled.

Dvacátého čtvrtého února 2022, když Putin zahájil invazi do celé Ukrajiny, napsal jsem otevřený dopis, který podepsalo několik ruských spisovatelů, filmařů a novinářů. Později k němu podpisy připojily desítky tisíc ruských občanů. Zde je:

Válka, již Rusko zahájilo proti Ukrajině, je ostudná.

Je to naše ostuda, ale bohužel za ni dlouho ponesou odpovědnost i naše děti, stejně jako generace Rusů ještě v plenkách či nenarozených. Nechceme, aby naše děti žily v agresorském státě, aby se musely stydět, že jejich armáda napadla sousední nezávislý stát. Žádáme všechny občany Ruska, aby této válce řekli „ne“.

Nevěříme, že nezávislá Ukrajina představuje hrozbu pro Rusko či jiný stát. Nevěříme prohlášení Vladimira Putina, že Ukrajincům vládnou „nacisti“ a musí být „osvobození“.

Požadujeme ukončení této války.

Poté jsem musel uprchnout do Německa. Během následujícího roku života v Berlíně jsem prošel všechny rozhovory, které jsem vedl za posledních osmnáct let práce na Ukrajině a v Rusku. A nadále jsem hovořil s lidmi, stovkami lidí. A oni vzpomínali, co nás přivedlo tam, kde jsme teď. Z těchto konverzací, starých i nových, se zrodila tato kniha.

Má ovšem dvě části. Není jen o současnosti, ale také o minulosti – o dějinných mýtech, z kterých vzešla dnešní politika. Pečlivě a nestranně jsem četl historické dokumenty a snažil se vystopovat původ a rozvoj brutálního ruského impéria, jež zavinilo dnešní válku. V žádném případě jsem se nesnažil napsat dějiny Ukrajiny. Spíše jde o „detektivní příběh pohledem zločince“, kroniku toho, jak Rusko po pět století Ukrajinu utlačovalo. Jak se impérium snažilo vychovat loajální elity, ale nakonec nedokázalo ukrajinskou společnost potlačit.

Má kniha vypráví o dlouhé cestě k válce a také o cestě k trestu, kterou ještě máme před sebou.

Nado, já nejsem imperialista a tuto knihu píšu proto, aby ostatní také nebyli.

¹ Diskuse na toto téma se objevily i v českých médiích, vazba „v Ukrajině“ a „do Ukrajiny“ je zatím ovšem užívána pouze okrajově. V češtině se užívání těchto předložek řídí tradicí a zvykem, obě předložky jsou vnímány jako synonymní a nemají takový významový rozdíl, proto v překladu používáme běžnější předložku „na“. – pozn. překl.

První část

**Sedm příběhů
o koloniálním útlaku
na Ukrajině**

1

**Mýtus jednoty:
Jak Bohdan Chmelnyckyj
podepsal smlouvu
s Moskvou**

ŠVÉDSKÁ

ŘÍŠE

BALTSKÉ
MOŘE

PRUSKO
Královec

Vilnius

LITVA

Moskva

RUSKÉ
CARSTVÍ

POLSKO-LITEVSKÁ
UNIE

Varšava

POLSKO

Lvov

KOZÁCKÝ

Kyjev

Perejaslav

Hadač

HETMANÁT

Čyhyryn

Žluté vody
ZÁPOROŽSKÁ SIČ

MOLDÁVIE

TRANSYLVÁNIE

KRYMSKÝ CHANÁT

AZOVSKÉ MOŘE

OSMANSKÁ
ŘÍŠE

Bachčisaraj

ČERNÉ MOŘE

KOZÁCKÝ HETMANÁT
V ROCE 1654

Istanbul

200 km

Stvoření ruského světa

Kyjev, 1670. Německý mnich píše knihu o dějinách. Jmenuje se Innokentij Gizel a je rodákem z pruského Královce, vyrostl v protestantské rodině, ale v mládí se přestěhoval do Kyjeva a přešel k pravoslaví.

Innokentij nepíše jen tak obyčejnou knihu o dějinách. Věří, že tím podpoří pravoslaví, svůj milovaný Kyjev a celou Ukrajinu. A koho vidí jako jejich největší hrozbu? Muslimy, tedy Osmanskou říši, ale i Západ. Je to Němec z východního Pruska a zapřísáhlými odpůrci Kyjeva jsou podle něj v sedmáctém století katolíci, především ti z Polska, a řád jezuitů, který je v té době velmi aktivní ve východní Evropě. Sám Innokentij není jen obyčejný mnich. Je opatem hlavního kyjevského kláštera, a tedy důležitou politickou postavou. Do své knihy shrnuje to, co psali kyjevští mnichové před ním, ale dodává svůj vlastní důležitý závěr.

Jak je u středověkých dějepisců obvyklé, začíná Innokentij příběhem Noa a jeho syna Jáfeta, jenž se stal praotcem všech Evropanů. Pak se ovšem příběh posouvá k Jáfetovu šestému synu Meškovi, jenž je dle legend předkem ruského lidu a od jehož jména se odvozuje původ názvu Moskva.

Innokentij Gizel v Moskvě nikdy nebyl, ale snaží se vytvořit dojem, že Moskva a Kyjev mají společné dějiny.

Moderní kritik by mohl tvrdit, že v Prusku narozený Innokentij stvořil to, co dnes nazýváme ruským světem – ale nebylo by to zcela přesné. V podstatě vymyslel jednu zem, údajně s jedinými, společnými dějinami. A tuto Rus podle Gizela obývá jediný národ. Až do druhé poloviny sedmáctého století měli moskevští vládci jen velmi mlhavou a na mýtech založenou představu o svých dějinách a předcích. Považují se za potomky a následníky římských císařů a kyjevských knížat. Moskevští vládci jsou přesvědčeni, že jejich rodokmen sahá k samotnému císaři Augustovi (63 př. n. l. – 14 n. l.). Spojení s římskými císaři vidí ve velkoknížeti Vladimirovi (Volodymyrovi) Kyjevském

(cca 958–1015). Rádi také zmiňují vztah Moskvy s pravoslavnou Konstantinopolí, kterou Turci obsadili přibližně před dvěma stoletími. Obecně jsou pro Moskvany sedmnáctého století Řím, Konstantinopol i Kyjev vzdálená, napůl mytická města.

Innokentij Gizel však vymýšlí propojení Kyjeva s Moskvou a podřizuje mu celou logiku dějin. V jeho vidění světa byl Kyjev kdysi hlavním městem jakéhosi abstraktního, nadnárodního Ruska. Pak se jím stala Moskva.

Pro současníky Innokentije Gizela je tento přepis dějin bezmála revolučním. V sedmnáctém století se za vládců Rusi² označovali polští králové. Koneckonců jim Kyjev a okolí patřily po staletí. Termín Rus zde popisuje část Polsko-litevské unie obývanou pravoslavnými křesťany. Poláci z principu odmítají Moskvany na východě říkat Rusové. Ovšem Innokentij Gizel z Kyjeva záměrně svým dějinám dává antipolské vyznění.

Dokonce prosazuje existenci „panruského pravoslavného lidu“, do nějž zahrnuje všechny východní Slované (předchůdce dnešních Rusů, Ukrajinců a Bělorusů). Moskvané si ovšem myslí něco jiného. Moskevská pravoslavná církev ani nepovažuje kyjevské křesťany za souvěrce. Když se Kyjevan v sedmnáctém století chce přestěhovat do Moskvy, musí se nechat překřtít, jelikož moskevští kněží pokládají ukrajinské pravoslaví za jiné vyznání. Innokentij však sleduje svůj vlastní politický cíl – jeho kniha není jen dějepisnou studií, je spíše nástrojem či zbraní pro diplomatické vyjednávání. Innokentijovou cílovou skupinou jsou diplomaté sídlící v Moskvě – chce na ně vytvořit morální tlak. A chce moskevského cara přimět k tomu, aby uzavřel vojenskou alianci s Ukrajinci a poskytl jim bezpečnostní záruky ve válce s Polskem. Dějiny proto tvaruje tak, aby dosáhl kýženého výsledku, aby dokázal, že Kyjev a Moskva jsou přímo propojené, a moskevský car je tudíž povinen Kyjevu pomoci.

Tendenční pojednání Innokentije Gizela je vydáno pod názvem *Synopsis*. Rychle přesáhne své aktuální politické motivace a nečekaně se z něj stane dobový bestseller. Samozřejmě se *Synopsis* velmi zalíbí Alexeji Romanovovi, tehdejšímu moskevskému caru.

Zanedlouho vyjde druhé a třetí vydání. Brzy následuje i latinský a řecký překlad. Nakonec je za vlády Alexeje syna, budoucího Petra Velikého, z knihy v prvním desetiletí 18. století standardní učebnice ruských dějin.

Během dalších staletí se *Synopsis* stane osnovou pro učence, kteří píšou své verze ruských dějin (Vasilij Tatiščev, Nikolaj Karamzin, Sergej Solovjov,

---

² Termín „Rus“ a „ruský“ má komplikovanou historii a jinak ho vykládají historikové a etnografové ruští, ukrajinští i polští. Podrobněji viz Jan Rychlík, Bohdan Zilynskyj a Paul Robert Magocsi: *Dějiny Ukrajiny* (Praha: NLN, 2015), s. 7. – pozn. překl.

Vasilij Ključevskij a další). Po Gizelovi již celé dějiny Ruska budou vycházet ze zmizelého Kyjevského knížectví. V roce 1913 historik a budoucí krátkodobý ministr zahraničí Prozatímní vlády Pavel Miljukov, student již zmíněného Ključevského, napíše: „Duch *Synopsis* zcela vládne naší historiografii 18. století. Určuje vkus i zájmy čtenářů, slouží jako odrazový můstek pro většinu vědců a mezi těmi nejzarytějšími budí vášnivé diskuse. Zkrátka tvoří páteř dějepisu posledního století.“

Dějepisná argumentace předložená Innokentijem Gizelem potěší moskevské vládce natolik, že zůstane oficiální verzí dějin až do dvacátého prvního století. To znamená, že ruští propagandisté tohoto století, kteří tvrdí, že Rusové a Ukrajinci jsou jedním národem se společnými dějinami, jednoduše jen naletěli ideologii jiného propagandisty ze sedmnáctého století.

Krásná Helena

Všechno se to stalo z lásky. Jmenuje se Olena (jméno příbuzné mytické Heleně). Je mladá a krásná, stejně jako její jmenovkyně z řeckých mýtů, kvůli níž vypukla trojská válka. Stane se chůvou v rodině bohatého Ukrajince. Paní domu, Hanna, je vážně nemocná a potřebuje pomoc s dětmi. Majiteli, Hanninu manželovi, se mladá chůva zalíbí a brzy se stane jeho milenkou.

Láskou či chtíčem k Oleně je posedlý i bohatý Polák, který ji touží ukrajinskému sousedu odvést a oženit se s ní. I v jednadvacátém století by takový příběh skončil v slzách, a sedmnácté století je doba mnohem krutější.

Zamilovaný Polák se jmenuje Daniel a jeho ukrajinský rival Bohdan. Na jaře 1647 Daniel a jeho sluhové využijí chvíle, kdy Bohdan odjede, vtrhnou do jeho domu, podpálí ho, unesou Olenu a zbijí Bohdanova desetiletého syna. Chlapec nedlouho poté zemře.

Bohdan v touze po pomstě odjede do Varšavy, protože Ukrajina je v té době polskou provincií. Nejprve se obrátí na soud. Ovšem jeho protivník, polský šlechtic Daniel Czapliński, je vysoce postavený důstojník, takže soud přiřkne Bohdanovi jako kompenzaci jen směšnou sumu 150 florinů. Bohdan je přesvědčený, že jeho pozemek (nemluvě o synovi a milence) má hodnotu dvacetkrát vyšší. Proto se vydá osobně si stěžovat k polskému králi.

Legenda tvrdí, že král Bohdana přijme ve svém paláci, ovšem tajně, pozdě večer. Jsou stejného věku a říká se o nich, že se už dávno znají a Bohdan pro krále vyřizuje různé ošemetné záležitosti, například domluví pomoc kozáků ve válce proti Osmanské říši, již králův vlastní parlament (Sejm) odmítl financovat. Během setkání si však jako první začne stěžovat král: Nemám žádnou moc, šlechtici se vymkli kontrole, povzdychne si. Bohdan mu nato

vypráví svůj srdceryvný příběh. Král si však nepřeje se do toho zaplést a řečnický podotkne: „Když jste vy kozáci [tedy svobodní žoldnéři] tak stateční bojovníci a máte zbraně, proč se za svoje práva nepostavíte sami?“ A tato větička vysypaná z rukávu změní dějiny světa.

Bohdan se vrátí domů a rozdmýchá povstání proti polským pánům, jež vejde do dějin pod názvem Chmelnyckého³ povstání. Jen o pár měsíců později dokoná pomstu svému úhlavnímu nepříteli Danielu Czaplińskému – zabere jeho pozemky, znovu se shledá s Olenou a ožení se s ní. Daniel je nucen uprchnout do Polska.

A teď něco málo o světě, v němž Olena a Bohdan žijí.

Způsoby sedmnáctého století

V roce 1647 je Bohdanovi padesát jedna let. Jeho rodná země je označována mnoha jmény, přičemž jedním z nejběžnějších je Ukrajina. Zhruba v této době je ve Francii vydán cestopis Guillaumea Le Vasseura de Beauplana *Popis Ukrajiny*. Autor v něm vysvětluje, že se Ukrajina obvykle považuje za součást Polska, „ležící mezi Moskevskou Rusí a Transylvánií“. Jiným, častějším pojmenováním pro tuto oblast je Rus nebo Malá Rus — název řeckého původu. Podle teorie, jíž se drží mnoho dnešních ukrajinských historiků, „malá“ jednoduše znamená, že se jedná o historické jádro státu. Země severně od něj získaly označení „Velká Rus“, protože byly rozsáhlejší. Později se tyto názvy vyvinou v „Malorusko“, tedy Ukrajinu, a „Velkorusko“, tedy oblast kolem Moskvy.

Bohdan žije i na poměry své doby ve velmi těžkých časech. Soudě podle počtu zabitých obyvatel ocitla se Evropa v nekrvavějším konfliktu v dějinách. Jsou do něj zataženy téměř všechny evropské státy a zemře 5–8 milionů lidí. Dějepisci konflikt nazvou třicetiletou válkou. Vypukne, když je Bohdanovi dvacet dva let, a trvá téměř po celý jeho dospělý život.

Hlavní evropské mocnosti té doby se říká jednoduše Říše – protože na kontinentu žádná jiná není. Celý název zní Svatá říše římská národa německého a jedná se o spleť vévodství a knížectví, z nichž se většina po sjednocení v devatenáctém století stane součástí moderního Německa. Hlavním městem Říše je Vídeň a vládne jí habsburská dynastie.

Válka začne v roce 1618 jako spor mezi Říší a Zeměmi českými. Tato „světová válka“ sedmnáctého století je údajně vedena kvůli náboženství. Kato-

³ V českých publikacích je vůdce povstání tradičně označován jako Bohdan Chmelnický. V tomto překladu ukrajinská osobní jména převážně transkribujeme dle ukrajinské verze cyrilice, přičemž u osob často uváděných pod ruskou variantou jména ji pro informaci uvádíme v závorce. Jména vládců tradičně počestujeme. – pozn. překl.

lická Svatá říše římská a její spojenci versus protestantská knížectví, jež se odtrhla. Ovšem brzy se všechno zamotá a lidi se navzájem řežou bez ohledu na náboženskou příslušnost.

V sedmnáctém století je pro osobní identitu zásadní především náboženství. Bohdan se stejně jako většina Ukrajinců narodil do pravoslavné rodiny. V patnácti letech ho ovšem poslali do jezuitské školy ve Lvově, kde ho samozřejmě pobízeli, aby přešel ke katolické víře, což z principu odmítl.

Bohdan do války odejde ve dvaceti čtyřech letech spolu se svým otcem jako voják polské armády proti osmanským vojskům. Turci vítězí. Bohdanův otec je zabit v bitvě a on sám je zajat a prodán v Osmanské říši do otroctví (což se v sedmnáctém století děje běžně). Má ovšem štěstí – o dva roky později ho příbuzní vykoupí.

Po návratu z otroctví se nezkrtný Bohdan brzy zase pustí do válčení. Válka je hlavním povoláním mnoha ukrajinských mužů sedmnáctého století. Většina Ukrajinců té doby jsou kozáci. Jako žoldnéři si na své živobytí vydělávají nejen zemědělstvím a obchodem, ale především bojem. Ve válkou rozervané Evropě je o žoldáky velký zájem.

V této době už do války proti Říši vstoupila i Francie. Ačkoliv je Francie katolický stát, první ministr, kardinál Richelieu (známý ze *Tří mušketýrů*) vidí příležitost pro územní rozšíření na úkor Habsburků. Luteránské Švédsko má podobné imperialistické ambice a také vstupuje do války s Říší. Když Richelieu zemře, pokračuje v jeho politice kardinál Mazarin. Právě on v roce 1644 najme jednotku ukrajinských žoldnéřů, aby dobyli přístav Dunkerk.

Legenda říká, že právě krátce po dunkerské misi se Bohdan vrátí domů a zjistí, že kdosi vyplenil jeho sídlo a unesl mu milenku. Nejdříve jedná jako věrný poddaný polského krále Vladislava IV., vznáší stížnost u soudu, pak u krále osobně, jak už bylo zmíněno. Ovšem poté, roztrpčen způsobem, jímž s ním jednali, kolem sebe soustředí kozácké vojsko. Svolá shromáždění kozáků z celé Ukrajiny a vyzve je, aby povstali. Myšlenka se ujme velmi rychle. Ukrajínští rolníci už mají dost ekonomického i náboženského útlaku. Každý má spoustu důvodů ke vzpouře, vůbec nejde pouze o Olenu.

Bohdan potřebuje spojence. Zdá se mu, že tím ideálním pro boj s Polskem by bylo severně položené carské Rusko. Ovšem Moskva, jeho hlavní město a centrum, je stále oslabená po desetiletích konfliktů. Nezbyvá než se ucházet o přízeň jižního souseda, Krymu. V té době se na poloostrově nachází velký muslimský stát – Krymský chanát, kterému vládnou potomci Čingischána.

Moskva bez ambicí

Co se v sedmnáctém století děje v Ruském carství, známém také jako Moskevská Rus? Proč ho Bohdan Chmelnyckyj považuje za slabé a neschopné pomoci? Faktem je, že se země nemůže vzpamatovat z vlády Ivana Hrozného, který byl na trůnu padesát let a stal se nejdéle vládnoucí hlavou státu v ruských dějinách (ani Putin ho nepřekoná... pravděpodobně). Ivan podstatně rozšířil území státu, ovšem svůj lid podrobil tak nelidskému útisku, že se z něj demoralizovaná a zdrcená společnost nevzpamatovala ani desítky let po jeho smrti v roce 1584.

O těchto vnitřních záležitostech toho ovšem Bohdan ví jen málo. Narodil se zhruba deset let po carově smrti a o Ivanu Hrozném nikdy ani neslyšel. Oficiálně se car jmenoval Ivan IV. a přívlastek Hrozný poprvé užije až dějepisec Vasilij Tatiščev o sto let později.

Po celé své dětství Bohdan slyšel zvěsti o polských válkách s Ruským carstvím a opakovaných polských snahách dosadit na moskevský trůn svého kandidáta. Když bylo Bohdanovi patnáct let, v roce 1610, moskevští šlechtici, označovaní jako bojaři, sesadili současného cara a nabídli korunu jinému patnáctiletému mladíkovi – dědici polského trůnu, již zmíněnému Vladislavu IV. S Bohdanem se v té době samozřejmě ještě neznali.

Moskevští bojaři mají jedinou podmínku: Polský princ musí konvertovat od katolické víry k pravoslaví. Kdyby nabídku přijal, dějiny celého světa by se ubíraly jiným směrem. Ale do jednání se vloží Vladislavův otec, v té době polský král Zikmund III. Synovu konverzi kategoricky odmítá. Navíc se mu v hlavě zrodí lepší nápad. Zikmund, vychovaný jezuitu, se sám nabídne na místo cara s tím, že by poté došlo k nucené konverzi Moskevské Rusi ke katolicismu. Bojaři odmítnou, vypukne válka a Moskvu obsadí polské vojsko. Jako spojenci Poláků bojují i kozáci.

Pro Bohdana tedy Ruské carství nepředstavuje hrozbu, ale spíše dysfunkční zemi plnou pravoslavných křesťanů. Když je Bohdanovi sedmnáct, dozví se, že Moskvu znovu dobyla ruská dobrovolnická armáda a Poláci ustoupili. A ačkoliv se mladý Vladislav nadále nazývá ruským carem, v Moskvě byl zvolen jiný mladý monarcha, z rodu Romanovců. Na dlouhou dobu se pak moskevští vládci zdrží dobytelských snah. I o třicet pět let později Bohdan a jeho kozácká armáda vědí, že Moskvany nikdy nepřesvědčí, aby Polákům vyhlásili válku. Proto se obrátí na Krymský chanát.